

Емина М. Копас-Вукашиновић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за друштвено-хуманистичке науке

УДК 373.2
37:929 Аџић С.
Оригинални научни рад
Примљен: 16. октобар 2018.
Прихваћен: 13. новембар 2018.

Првослав Јанковић
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору
Професор емеритус

СРЕТЕН АЈИЋ О ВАСПИТАЊУ ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА¹

Ајсџиракџи: Колико год да су савремене идеје о васпитању деце предшколског узраста одређене чиниоцима дечијег развоја у новом окружењу, детерминисаном достигнућима савремене науке, технике и технологије, непобитно је да је и данас у фокусу основних циљних оријентација њиховог васпитања породица као полазиште васпитних утицаја, а одмах затим предшколска установа као прва карика у систему институционалног образовања и васпитања. Руководјен идејом о целовитом развоју детета, који је условљен урођеним дечијим потенцијалима, али и њиховом радозналости, Сретен Аџић је одређењу васпитања приступао тако што је трагао за његовим теоријским претпоставкама, које је истовремено проверавао у педагошкој пракси. Циљ овог теоријског истраживања је био да утврдимо да ли су и на који начин идеје С. Аџића о васпитању деце раних узраста, које је он развијао крајем 19. и почетком 20. века, актуелне и у савременим програмским одређењима задатака васпитача у предшколским установама у Србији. Овај циљ је конкретизован кроз истраживачке задатке о различитим аспектима дечијег развоја и значају породице у остваривању васпитних задатака, који се тим аспектима претпостављају или одређују. Истраживање је урађено применом дескриптивне методе и поступком анализе садржаја. Резултати до којих смо дошли упућују на констатацију о савремености идеја С. Аџића, о целовитом развоју деце раних узраста и о породици као првом и најважнијем чиниоцу тог развоја.

Кључне речи: васпитање, аспекти дечијег развоја, деца раних узраста, породица, предшколски програм.

¹ Чланак представља резултат рада на пројекту „Од подстицања иницијативе, сарадње, стваралаштва у образовању до нових улога и идентитета у друштву” (бр. 179034) и на пројекту „Унапређивање квалитета и доступности образовања у процесима модернизације Србије” (бр. 47008), које финансира Министарство просвете и науке Републике Србије (2011–2014) и резултат рада на билатералном пројекту „Претпоставке и могућности развијања иновативних модела наставе у функцији остваривања транспарентности универзитетског образовања и подизања конкурентности на домаћем и иностраном тржишту знања”, који реализују и финансирају Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина (Р. Србија) и Педагошки факултет Универзитета у Приморском, Копар (Р. Словенија) (2017–2019).

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

„Детиња је душа за почетак, основица будућем човеку. Све што видимо код човека, снажна и ништава, умна и блесава, часна и ниткова – ту је у зачетку.”

(Аџић 1909)

У овом раду значајно је поћи од чињенице да је Сретен Аџић, по узору на искуства из европских земаља, пре свега угледањем на Аустрију, затим Немачку, Енглеску и Шведску, утврдио образац уређености система институционалног васпитања и образовања у Србији. Истицао је да први елемент тог система чине предшколске установе које треба отворати у интересу деце, касније омладине и српског народа у целини. У овим констатацијама могуће је препознати и сагледати и његове идеје о потреби системског васпитања (и образовања) деце и младих. Добро је познавао педагошке идеје свог времена о предшколском васпитању, пре свега Фридриха Фребела и Марије Монтесори, такође се бавио психолошким одређењима дечије радозналости, чиниоцима развоја појединца и природним развојним законитостима (првенствено према теоријама Херберта Спенсера и Вилхелма Вунта), али је чињеница и то да се веома критички односио према тадашњем Хербартовом схватању васпитања и образовања, као и то да је о васпитању писао мање на теоријски, а више на прагматичан начин. У својим промишљањима, која су имала за циљ решавање актуелних васпитних и других проблема а не само њихово теоријско сагледавање и уобличавање, бавио се и одређењима циља васпитања, у смислу „да се у човеку развију све његове моћи” (Аџић, према: Недовић 1998: 105), па је у овако схваћеном или постављеном циљу васпитања и образовања видео и највећи интерес српске деце и народа. Указивао је на могућност, потребу и ефикасност васпитног деловања одраслих на децу, у систему образовања и шире, а у циљу њиховог целовитог развоја, односно васпитања које би у сваком аспекту могло да чини могућ и позитиван допринос развоју личности. У овој констатацији препознајемо и данас актуелно начело предшколског васпитања и образовања – начело целовитости и интегритета.

Ради бољег разумевања Аџићевих мисли и деловања, значајно је укратко представити друштвено-историјски и педагошки контекст времена у којем су његове идеје о васпитању деце и младих настајале. Деветнаести век представља раздобље националног буђења српског и других народа, борбе и постепеног ослобађања од турске и аустроугарске власти, као и утицаја тадашњих економских и политичких промена условљених развојем капитализма у Европи. Тиме су постепено стварани услови за напредак народне просвете и ширење школа по европском узору. У нашим крајевима тада се отварао све већи број световних школа, од основних до универзитета, долази до развоја школства, као и организованог друштвеног предшколског васпи-

тања. Да би се будући учитељи припремили за рад са децом, у Темишвару је још 1777. године Т. Ј. Миријеvски, пошто је претходно завршио Фелбигеров педагошки течај у Бечу, основао педагошки течај, тзв. *норму*, за припрему учитеља који би радили у српским школама, а годину дана касније исти такав течај основао је и А. Мразовић у Сомбору. После извесног времена, а по престанку таквог вида припреме учитеља, основана је у Сентандреји 1812. године и прва школа за образовање српских учитеља (која је након четири године пресељена у Сомбор). Под утицајем просветитељства и других напредних педагошких идеја, када су се стекли услови почеле су се отварати и учитељске школе у ондашњој Србији. Најпре 1871. године у Крагујевцу, затим 1881. године у Нишу, а онда 1897. године, као трећа, отвара се и Мушка учитељска школа у Јагодини. Сретен Аџић је био један од професора који је својим тада савременим педагошким схватањима пресудно утицао на организацију, садржајну концепцију, поступке и сва друга важнија питања у вези са радом ове школе. У педагошкој литератури је остао забележен и по тада најбоље уређеном школском интернату, за ученике који су долазили из сеоских средина (Голубовић 2001; Копас-Вукашиновић 2010; Ђорђевић 1958; Јанковић 1994; Јанковић и др. 2014).

У 19. веку васпитање и образовање деце предшколског узраста у Србији одвијало се највећим делом у оквиру породице и идеје о оснивању првих установа за рад са децом предшколског узраста су споро и тешко продирале. У патријархалној Србији, захваљујући младим људима који су се школовали у иностранству, међу којима је био и Аџић, постепено је долазило до прихватања европског начина живота и промене ставова о улози и положају жене у друштву. Такође, јавила са потреба повезивања породичног и институционалног васпитања деце до поласка у школу, у циљу њихове припреме за школско васпитање и образовање.

Значајно је напоменути да су се у ово време учитељи у Србији, руковођени ставовима Ф. Фребела, *жалили* да добијају непослушну, „развраћену децу”. Наиме, Фребел је сматрао да породице не врше своје дужности око васпитања деце, или то чине недовољно и погрешно и да не постоји природна веза између школе и породице, између „јавног” и домаћег васпитања, а што подразумева да није могло бити ни адекватног напредовања деце у породици. Зато је он истицао потребу отварања *завода за њајење и забављање мале деце*, односно *гечијих вршова*, претече касније отвараних предшколских установа. Српска забавишта у Јужној Угарској отварања су још седамдесетих година 19. века, мада у ограниченом броју. Након скоро две деценије за исте су се почеле интересовати црквено-школске власти и учитељи, те су на Општој учитељској скупштини у Великој Кикинди 1889. године покренули питање оснивања, устројства и делатности српских забавишта (Копас-Вукашиновић 2010).

Према *Закону о народним школама*, који је донет 1898. године, забавишта су представљала први степен нижих школа и отварања су са задатком

да кроз игру, рад и забаву поучавају и васпитавају децу и да их припремају за учење у школи. Већ тада је истакнут значај предшколског васпитања и за децу чији су родитељи груби, сурови или немарни, односно својим понашањем штетно утичу на телесни и душевни развој предшколског детета (Копас-Вукашиновић 2010). У педагошким делима и стручним листовима разматрана су знања и искуства других европских народа из области школства и предшколског васпитања, посебно педагошке идеје Ф. Фребела о „гајењу и забављању мале деце” (Вучетић 1971: 212).

Као већина педагошких мислилаца тога времена, Аџић је заговарао идеју о одређењу васпитања у најширем смислу, којим сваког појединца треба оспособити за живот, васпитавати „ваљано и задовољно покољење и способно за рад” (Аџић, према: Недовић 1998: 105). При томе, он истиче да васпитни рад и деловање на децу и младе морају бити добро планирани, „да се унапред смишља *чим ће, како ће и кад ће* да се утиче на дете” (Аџић, према: Недовић 1998: 107). Овакви његови ставови представљају основе за одређење првих методичких упутстава за рад забавиља (васпитачица) у предшколским установама, али и учитеља у школама.

СРЕТЕН АЈИЋ О „СВИМ ВРСТАМА ВАСПИТАЊА”

„Свакога дана има васпитач да пронице у побуде дечијих радња и да цени, где оне нису онако зле као што изгледају, а где су опет рђаве иако се чини да су добре, па да оштроумно смишља начине, како ће зле и ниске побуде угушивати, а добро и узвишено јачати и развијати.”

(Аџић 1909: 35)

Сретен Аџић се бавио питањима могућности целовитог дечијег развоја од најранијег узраста, при чему је васпитање одредио као сложен процес јединственог деловања природних и друштвених чинилаца. У свом делу *Увод у науку о васпитању* он васпитање одређује као „утицање одраслих на развитак васпитаников тако да се што јаче развију све добре телесне и душевне особине васпитаникове и оне које су му нужне за живот, а рђаве и ненужне да што више закржљају”, са акцентом на разноврсним и сложеним, а истовремено флексибилним и отвореним утицајима одраслих на васпитаника, као и исходима тих утицаја (Аџић, према: Недовић 1998: 93). Између становишта Ж. Ж. Русоа о једнакости људи по рођењу и Ц. Лока о свемоћи васпитања, Аџић сматра да је истина негде у средини, да „васпитање нити је посве немоћно, нити је свемоћно” (Аџић, према: Недовић 1998: 96). Трагајући за критеријумима научности науке о васпитању и законитостима васпитног процеса, он истиче да поменути васпитни утицаји могу бити природни (унутрашњи, урођени – индивидуалност деце, њихове урођене способности

као и утицаји из спољне природе) и утицаји вештачког карактера (васпитни – породични, школски, друштвени, дечије окружење), при чему одређује као функцију васпитања да се њиме умањују урођене разлике међу људима који кроз овај процес деловања што су старији постају сличнији, што јесте пред-услов њихове једнакости.

У литератури проналазимо податак да се у теорији васпитања код Срба, до Аџића, теоријским одређењем циља васпитања нико није темељно бавио. Он је сматрао да једино одређен и јасан циљ васпитања даје смисао свим напорима деловања одраслих на децу и младе, што касније одређује и квалитет образовања. Човека је посматрао у јединству, са свим његовим телесним и душевним својствима, али притом не занемарујући јаку *вољу њојединца* као снажан инструмент његовог одлучивања, деловања и стицања знања које тако добија моралну вредност, јер „Ко не може телом и интелектом, може јаком вољом. Само ко хоће тај може” (Аџић, према: Недовић 1998: 115).

Такође, он васпитање одређује као јединствено и целовито деловање одраслих на тело детета, његов ум, али и његово „срце”, „јер су осећања главни покретачи вољини” (Аџић, према: Недовић 1998: 114). Таквим ставовима заговара идеју о *јединственој телесној, интелектуалној, моралној и естетској васпитању*, од најранијег узраста. Сматрао је да *бригом за телесно здравље деце* подстичемо формирање његових навика и вештина, које му касније помажу у учењу, али и у култивисању његовог понашања. Оваквим ставовима одредио је условљеност интелектуалног, моралног и емоционалног развоја телесним. Поред умних способности, здравље, челичење организма и издржљивост су потреба сваког човека, посебно српског народа, јер „телесна снага и здравље можда ни у једном народу не опада тако нагло, а нарочито у варошког света. То мора сваког родољуба, који уме и хоће да мисли о будућности српског народа, да баци у озбиљну бригу. А то нам опет сведочи да су данас грађанске гимнастичке дружине по варошима права потреба” (Ђорђевић 2001: 69).

Полазећи од констатације „Васпитањем се може [...] изоштри утум” (Аџић, према: Недовић 1998: 125), залаже се за *интелектуално васпитање деце и младих* путем посматрања, размишљања, показивања и рада, све у циљу уочавања и поштовања истине, као највећег интелектуалног добра, јер „наука и истина су знање” (Аџић, према: Недовић 1998: 126). Као основни задатак интелектуалног васпитања истиче развој способности детета да идентификује узроке и последице појава и процеса које посматра, прати и прво доживљава својим чулима, да на примерима проналази доказе који потврђују истинитост стечених знања. Из таквих сазнања дете може да схвати законитости које их одређују, кроз такав рад може да вежба и развија своје мишљење и говор. Зато је значајно да они који васпитавају и уче децу посвете довољно пажње дечијем интелектуалном васпитању, развоју способности посматрања, размишљања и закључивања, да се посебно позабаве методама тога васпитања, које морају бити начини доказивости истина.

Осим телесног и интелектуалног васпитања, Аџић целовитост васпитног деловања одраслих на дете конкретизује и кроз задатке *есџејској васпшшања*. Мада му теоретичари замерају да у својим расправама занемарује естетске критеријуме, законитости и мерила лепоте и уметности, значај његових промишљања о овом аспекту дечијег развоја огледа се у чињеници да је естетско васпитање сматрао битним елементом целовитог дечијег развоја, претпоставком педагошке културе појединца, наглашавајући задатак учитеља (васпитача) да култивише естетске вредности деце. Истовремено, изражавао је „неоправдану резервисаност према позоришту, књижевности за децу, посебно према бајкама, баснама, па и роману, приповеци, епу и поезији уопште” (Недовић 1998: 130). Интересантно је његово промишљање у вези са приповеткама, романима или драмама „невероватне садржине”, за које је сматрао да могу штетно утицати на морално васпитање деце и да васпитач, ако их користи, мора да истакне деци да је њихов садржај измишљен. Посебно оспорава васпитну вредност басне сматрајући „да басне невероватне садржине треба сасвим избацити из моралног васпитања све до зрелијег узраста, и остварити их као забаву (а ако се хоће и као поруку) за зреле и умне људе” (Аџић, према: Недовић 1998: 131).

Целовитост васпитног деловања Аџић сагледава и кроз *морално васпшшање деце и младих*, развој њихових моралних особина и моралних осећања. Морално васпитање у извесном смислу одређује као основу целокупног васпитног деловања, развоја и саморазвоја, у циљу неговања способности деце и младих да разликују добро од зла, разумеју их, чине их или не. Конкретизује три ступња моралног васпитања, односно развоја моралности: 1) интелектуални подразумева знање појединца о томе шта је добро чинити, а шта не; 2) емоционални одређује осећања, као што су радост или гнушање, која прате добра или зла дела појединца; 3) примењени ступањ, који сматра најважнијим, када појединац чини добра дела, а избегава да чини зло, себи или другима (Недовић 1998: 134). *Пример у васпшшању* сматра једном од основних метода моралног васпитања, а моралност одређује као скуп моралних искустава, представа, знања и воље.

Полазећи од учења Хербарта да „сваки човек треба да научи, да уме употребити своје руке” и да деца морају нечим да се баве јер „доколичење одводи ка необузданости” (Хербарт, према: Недовић 1998: 144), као и са знања о образовању у Норвешкој и Шведској, Аџић се залаже да ручни рад, радно и техничко васпитање буду део наставних активности у школама, али истовремено ручни рад одређује и као принцип у васпитању на свим узрастима. Сматра да се радом код деце развија самосталност, истрајност и воља за деловањем, резултат тог деловања чини дете задовољним и оно се учи да цени и поштује рад (Аџић 1891). У овим одређењима полазио је од схватања Ј. А. Коменског, који се залагао да деца обављају активности којима ће вежбати спретност руку, а тиме подстаћи и вежбање интелекта, досетљивости

и бистрине ума, јер су способности деловања и мишљења међусобно условене (Недовић 1998; Милосављевић 1998).

Оваквим својим схватањима Ацић је покушао да одреди и образложи крајњи циљ васпитања детета, „да развије подједнако све његове способности, и телесне и духовне, те да образује целог човека” (Ацић, према: Недовић 1998: 144).

ВАСПИТАЊЕ „РОЂЕНЕ ДЕЦЕ”

„Жена, која хоће да је зовну најсветијим на свету именом, да је зовну: *Мајко!* мора не само родити, него је дужна и разумно васпитати пород свој.”

(Милићевић, према: Ацић 1909: 48)

На самом почетку овог рада истакли смо да је Сретен Ацић утврдио образац за развој система институционалног образовања и васпитања у Србији и да први елемент тог система чине предшколске установе, које треба отворати, пре свега, у интересу деце. Такође, породицу је представио као један од основних чинилаца дечијег развоја. Мада се није директно бавио васпитањем деце у предшколским установама, у његовим списима проналазимо податке о значају васпитања деце до поласка у школу и улогама оних који их васпитавају. Када пише о свим врстама васпитања, захтеви и задаци које утврђује односе се не само на учитеље и наставнике, него и на васпитаче и родитеље (домаће васпитање) јер „мајке, очеви, учитељи не треба никада да смећу с ума да су васпитачи” (Ацић 1909: 7). Одређује их у два правца: 1) а сви који васпитавају морају да истовремено *проучавају природу геиџија* и у складу са њом делују; 2) док васпитавају децу васпитачи морају да раде и на *сојсџивеном васџиџању*, јер ће својим примером најбоље васпитавати.

У свом делу *Васџиџачеве забелешке* истиче да родитељи треба да науче методе правилног васпитања своје деце и да су им таква знања највреднија: „Родитељска је љубав што и сунце. Ако сувише прижеже, оно спржи. Ако га нема, биљка клоне од хладноће. Само на благој, равномерној, сунчаној топлоти добро успевају нежне биљчице. А под небом нема нежнијег рашћа од детета” (Салцман, према: Ацић 1909:11).

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Предмет нашег теоријског истраживања биле су идеје и ставови Сретена Ацића о васпитању деце. Циљем истраживања желели смо утврдити да ли су и на који начин идеје С. Ацића о васпитању деце раних узраста, које је он развијао крајем 19. и почетком 20. века, актуелне и у погледу дана-

шњег програмског одређења задатака васпитача у предшколским установама у Србији. Овај циљ конкретизовали смо кроз два истраживачка задатка: 1) утврдити како је Ацић одредио циљ васпитања и кроз које аспекте дечијег развоја се он, по његовом мишљењу, треба да остварује, а затим колико су његове идеје у вези са тим данас актуелне у *Општим основама предшколској програма*; 2) утврдити да ли и на који начин је С. Ацић одређивао значај породице као чиниоца дечијег развоја, о чему родитељи треба да воде рачуна док васпитавају своју децу и да ли његове идеје о родитељима као васпитачима и данас егзистирају у научним сазнањима савремене предшколске педагогије.

Истраживање је урађено применом дескриптивне методе и поступком анализе садржаја примарних извора истраживања (оригиналних дела Сретена Ацића) и секундарних извора истраживања (књига и чланака аутора који су писали о Ацићу).

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

Првим истраживачким задатком је требало утврдити како је С. Ацић одредио циљ васпитања и кроз које аспекте дечијег развоја се он остварује, а затим колико су његове идеје у вези са тим и данас актуелне у *Општим основама предшколској програма*.

У теоријском приступу проблему констатовали смо да је С. Ацић циљ васпитања одредио као развој дечијих укупних способности, посматрајући у јединству телесна и духовна својства појединца. Кроз телесно, интелектуално, естетско, морално и радно-техничко васпитање покушао је да сагледа и образложи целовитост дечијег развоја. Значајно је и његово одређење међусобне условљености ових аспеката, да без телесног развоја нема квалитетног развоја умних способности, али и да захваљујући умним способностима, вољи појединца и задовољству учињеним, стварамо услове за квалитетнији физички развој.

Актуелне *Опште основе предшколској програма* у Србији оријентисане су на хуманистичко схватање дететове природе, његовог физичког и духовног развоја. У заједничким одликама Модела А и Модела Б овог програма истакнуо је да дете у себи носи развојне потенцијале и да је оно само чинилац сопственог развоја. Међу начелима васпитно-образовног рада, која представљају основна обележја рада са децом предшколског узраста, на првом месту је начело целовитости и интегритета, које потврђује јединство телесног и духовног, емоционалног и социјалног, индивидуалног развоја појединца и друштвеног развоја. Такође, треба поменути и начело оријентације ка општим циљевима, који подразумевају развој дечијих способности и црта личности (Каменов 1995; *Опште основе предшколској програма* 2006). У заједничким циљним оријентацијама овог програма проналазимо захтеве

за развој интелектуалних капацитета појединца, његових моралних вредности, култивисање дечијих емоција, моторичких способности, спретности и др. Када је реч о аспектима дечијег развоја кроз које се према актуелном предшколском програму остварују наведени циљеви васпитања, према Моделу Б су конкретизоване активности и садржаји у односу на физички развој, когнитивни, социо-емоционални и духовни развој, као и развој комуникације и стваралаштва.

Ради боље прегледности изнетих констатација, податке о циљевима и аспектима дечијег развоја представљамо и табеларно (Табела 1).

Табела 1. Циљ васпитања и аспекти дечијег развоја, према схватањима С. Аџића и актуелном предшколском програму у Србији

	Циљ васпитања деце (и младих)	Аспекти дечијег развоја (васпитање)
Схватања С. Аџића	Развој дечијих укупних способности, јединство у развоју телесних и духовних својстава појединца	Васпитање: – телесно – интелектуално – естетско – морално – радно – техничко
Опште основе предшколског програма	Развој дечијих способности и црта личности, његових интелектуалних капацитета, моторичких способности, моралних вредности, култивисање дечијих емоција, спретности	Аспекти дечијег развоја (Модел Б): – физички развој – когнитивни – социо-емоционални и духовни развој – развој комуникације и стваралаштва

Запажамо да се у актуелном предшколском програму у Србији препознају идеје о васпитању мале деце које је заговарао и Аџић, што потврђује актуелност његових ставова и када је реч о систему савременог институционалног предшколског васпитања и образовања у Србији. Мада се бавио промишљањима, пре свега, о васпитању и образовању школске деце, у његовим списима и у радовима оних који су се бавили историјом педагогије и његовим идејама проналазимо значајне мисли о васпитању мале деце и то у два контекста. Један се односи на циљ и врсте васпитања све деце, па и предшколске, а други на значај њиховог породичног васпитања. Од циљних оријентација, усмерених ка целовитом развоју дечијих потенцијала, до јединственог сагледавања свих врста васпитања (аспеката дечијег развоја), у актуелним *Општим основама предшколског програма* препознајемо идеје С. Аџића које су и данас одређене хуманистичком оријентацијом у васпитању деце предшколског узраста.

Другим истраживачким задатком требало је утврдити да ли и на који начин С. Аџић одређује значај породице као чиниоца дечијег развоја, о чему родитељи треба да воде рачуна док васпитавају своју децу и да ли његове идеје о родитељима као васпитачима и данас егзистирају у научним сазнањима савремене предшколске педагогије.

Напред смо изнели податке да се Аџић бавио питањима васпитања деце у породици, коју је сматрао једним од значајних спољних (данас срединских) чинилаца васпитања. Истицао је да сви који васпитавају, од родитеља до васпитача и учитеља, никада не треба да забораве да су васпитачи деце, да морају прво добро да размотре дечије могућности и способности и према њима делују на дете, да га васпитавају пре свега добрим примерима јер породица чини основу васпитања деце и младих. Професор Јован Миодраговић, у свом предговору за Аџићеве *Васпитачеве забелешке*, истиче значај ових списа јер су у њима јасно дата упутства о васпитању деце, да оно чему родитељи науче децу од најранијег узраста, што деца у породици чују, виде и осете, јесте темељ њиховог понашања и деловања за цео живот (Миодраговић, према: Аџић 1909). Касније, у домаћим и иностраним педагошким истраживањима о утицају породице на дечији развој, наилазимо на примере који потврђују да деца која расту у сличним породичним условима, без обзира којој културној групи припадају, својим понашањем више личе једна на другу него што личе на децу из исте културне групе која су одрасла у другачијим породичним условима (Колдвел, према: Каменов 1999).

Данас, у актуелним *Општим основама предшколског програма*, међу функцијама предшколског васпитања, које представљају заједничке одренице оба поменута модела, проналазимо „базичне функције предшколске установе, као и породичне средине” (*Опште основе предшколског програма* 2006: 13–14), нпр. да обезбеђују сигурну средину у којој ће дете унапређивати своје физичко и ментално здравље, да предшколска установа представља допуну породичном васпитању, да ова установа са родитељима размењује, али их и учи моделима успешног васпитног деловања на децу. Конкретизовани су задаци и захеви за установу и за васпитача, у односу на сарадњу са родитељима. Према Моделу А, у контексту „отвореног система васпитања”, истакнути су ефекти сарадње предшколске установе са породицом, у смислу користи за децу, родитеље и васпитаче (континуитет породичног и институционалног васпитања, усавршавање родитељских вештина и др.). Према Моделу Б одређене су препоруке добре сарадње предшколске установе и породице, нпр. да њихово васпитно деловање треба да буде усаглашено, да васпитачи и родитељи буду спремни на сарадњу, да се међусобно уважавају и подржавају. У односу на родитеље, утврђени су задаци васпитача „да уважава чињеницу о кључној улози родитеља у васпитању сопствене деце, [...] да остварује увид у начин на који родитељи васпитавају децу, њихове педагошке ставове и услове у којима деца одрастају” (*Опште основе предшколског програма* 2006: 51).

Посебан значај придајемо Аџићевом тумачењу моралног васпитања деце у породици и установи, које одређује као основу целокупног васпитног деловања, дечијег развоја и саморазвоја и то кроз три ступња развоја моралности, од интелектуалног, преко емоционалног до конативног. О овим ступњевима моралности пишу и наши знаменити професори и научници Емил Каменов и Никола Рот (Каменов 1999; Рот 1980; Рот, према: Исић 2010). Аџић истиче да је трећи ступањ развоја моралности, тзв. *примењени ситуација*, најважнији јер од њега зависи да ли ће дете касније, и као одрастао човек, чинити добра дела, а избегавати да чини зло, себи или другима. Такође, у *Предшколској педагогији* Е. Каменова је истакнуто да конативна или вољна компонента моралности подразумева спремност да се донесу одлуке у складу са моралним нормама и да се оне доследно спроводе, у односу према себи и другима. Овакве констатације иду у прилог савременим схватањима моралног васпитања и расуђивања (Миочиновић 2004).

Јасно је да су Аџићеве идеје о теорији васпитања и о значају породице као чиниоца дечијег развоја, колико год у његово време представљале искорак из тадашње педагогије, и данас присутне у савременој педагошкој теорији и пракси, у функцији припреме родитеља, васпитача, учитеља и професора за васпитање деце и младих.

ЗАКЉУЧАК

Бавећи се промишљањима Сретена Аџића о васпитању мале деце, руковођени филозофским, психолошким и педагошким идејама мислилаца његовог и пређашњег времена, покушали смо да утврдимо да ли су и на који начин његови ставови и идеје данас актуелни у савременим програмским одређењима задатака васпитача у предшколским установама у Србији, као и у актуелној педагошкој теорији о предшколском васпитању. Када је реч о циљевима предшколског васпитања, аспектима дечијег развоја и улози породице у васпитању деце до поласка у школу, актуелност Аџићевих претпоставки и практичних упутстава васпитачима је непобитна. Руковођен идејом да предшколско васпитање буде део јединственог система институционалног образовања и васпитања, полазећи од захтева за целовитим развојем дечијих потенцијала и способности, кроз телесно, интелектуално, морално, естетско и радно васпитање, верујемо да је Сретен Аџић, први наш школовани педагог (у Бечу и Лајпцигу), својим теоријским и практичним педагошким деловањем, јер је био и оснивач и вишегодишњи директор Мушке учитељске школе у Јагодини, утирао и пут којим је у времену које долази требало конституисати предшколску педагогију као посебну педагошку дисциплину. Полазећи од ових чињеница, било би значајно преточити његове идеје у концепт савременог васпитања, које је одређено актуелним друштвеним променама и васпитним проблемима које нам савремено друштво доноси.

ЛИТЕРАТУРА

Аџић (1891): Сретен Аџић, *Српска национална школа*, Београд: Парна штампарија Народне радикалне странке.

Аџић (1909): Сретен Аџић, *Васпийачеве забелешке*, Београд: Штампарија Стевана М. Ивковића и комп.

Вучетић (1971): Milena Vučetić, Prilog istoriji predškolskog vaspitanja u Vojvodini, *Predškolsko dete*, Br. 2, Beograd: Savez pedagoških društava Jugoslavije, 211–222.

Голубовић (2001): Станислав Голубовић, Учитељска школа у Алексинцу, *Педагогија*, Год. XXXIX, Бр. 1, Београд: Савез педагошких друштва Југославије, 67–74.

Ђорђевић (2001): Оливер Ђорђевић, *Српски Аџић и његова породица*, Горњи Милановац: Манастир Враћевшница.

Ђорђевић (1958): Живојин Ђорђевић, *Историја васпийања у Срба*, Београд: Научна књига.

Рот (2010): Никола Рот, *Изабрна дела: Основи социјалне психологије*, уредник Мирјана Исић, Београд: Завод за уџбенике.

Јанковић (1994): Првослав Јанковић, *Професионално усмеравање, селекција и образовање учитеља*, Нови Сад: Педагошка академија.

Јанковић и др. (2014). Првослав Јанковић и др., Два века српске препарандије у Сентандреји и Сомбору, у: Првослав Јанковић, Милан Степановић (ур.), *200 година Српске препарандије у Сентандреји и Сомбору*, Сомбор: Педагошки факултет, 46–55.

Каменов (1995): Емил Каменов, *Модел Основа програма васпийно-образовног рада са предшколском децом*, Нови Сад: Одсек за педагогију Филозофског факултета; Кикинда: Виша школа за образовање васпитача.

Каменов (1999): Емил Каменов, *Предшколска педагогија*, Књига I и Књига II, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Копас-Вукашиновић (2010): Емина Копас-Вукашиновић, *Предшколски програми у Србији*, Јагодина: Педагошки факултет.

Милосављевић (1998): Светомир М. Милосављевић, Сретен М. Аџић у енциклопедијама и лексиконима, *Педагогија*, Год. XXXI, Бр. 3, Београд: Савез педагошких друштва Југославије, 62–74.

Миочиновић (2004): Љиљана Миочиновић, *Морални развој и морално васпийање*, Београд: Институт за педагошка истраживања.

Недовић (1998): Велизар Недовић, *Педагошки ољеди Српска Аџића*, Јагодина: Учитељски факултет.

Општите основе предшколског програма (2006): Београд: Просветни преглед.

Рот (1980): Никола Рот, *Основе социјалне психологије*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Emina M. Kopas-Vukašinić

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department for Human Sciences

Prvoslav Janković

University of Novi Sad

Faculty of Education in Sombor

Professor Emeritus

SRETEN ADŽIĆ ON EDUCATING PRESCHOOL CHILDREN

Summary: Regardless of how much the contemporary ideas on preschool children education have been determined by the factors of the development of children in the new environment, conditioned by the achievements of modern science and technology, it is irrefutable that the family, as the starting point of educational influences, remains the main factor of children's education, followed by the preschool institution as the first step in the system of institutional education. Guided by the idea of a comprehensive children's development, conditioned by the innate children's potentials, as well as by their curiosity, Sreten Adžić approached education by searching for its theoretical assumptions, which he simultaneously implemented in teaching practice. The aim of this paper was to determine whether and to what extent Adžić's ideas on educating young children, which he developed at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, are present in contemporary preschool education programmes considering the roles of preschool teachers in Serbia. This aim was concretized through research tasks concerning various aspects of children's development and the significance of the family in achieving education goals, which are assumed or determined by these aspects. The research was conducted by using the descriptive method and the procedure of content analysis. The results proved the contemporaneity of Adžić's ideas on the comprehensive development of young children and the family as the first and the most significant factor of this development.

Key words: education, aspects of child development, early childhood, family, pre-school program.